

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ԿՈՐԾԱՆՈՒՄԸ

ՀՐԵԱՆԵՐԸ ԻՆՁՈՒՆԻ ԵՒ ԻՆԶՊԵՆ ԿՈՐՄՆՑՈՒՑԻՆ ԻՐՆՆՑ ԱՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Շաբ. Սիրն, 1935, Դեկտ. էջ 392 էճ)

Ձեռքի թղթերու հոսանքը օրէ օր կը զօրանար, աւելցող թղթաւորութիւնն հետ: Ձգտումնաւոր ղեկավարէր կ'ստեղծէին և կը մեծնային: Այս վիճակին մէջ ղեկավարը մը փութացուց հրեաներու և հռովմի բաղադրանքը:

Կեսարիան(*) զբաղման բանակի զինաւոր քաղաքն էր. բնակիչներու մեծամասնութիւնը հրեաւորայեցիներէ և յոյներէ կը բաղկանար, հրեաները այնտեղ Սինակոկ մը ունէին, որ յոյնի սեպհակապետութիւնը եղող հողի մը վրայ շինուած էր: Յոյնը չէր ուզեր հողը ծախել հրեաներուն, այլ պարտաւ մասնաբաժնի վրայ նոր շէնքեր և աշխատանքներ կառուցանել կուտար, Սինակոկ տանող ճիւղէն ալ միայն ձգելով հրեաներուն:

Հրեայ երիտասարդներ ուզեցին խափանել նոր շէնքերու շինութիւնը, Հռովմի զինուորական ներքալացուցիչը արգիլեց հրեաներու միջամտութիւնը:

Շաբաթ օր մը՝ ոչ-հրեայ մը թուրան մը մօրթեց սինակոկին առջև, հրեաները զրգռուեալ մարդ(**) Հրեայ երիտասարդները, հակառակ ծերերու խորհուրդին, կուտի սեպսի կոնքրետոյ ոչ-հրեայ գաղտնիքին ղեմ, այս կէտէն տարածուեցաւ զբաղող բանակին ղեմ և փոխադրուեցաւ երեսուցէմ, դարձաւ կուի զբաղման բանակին, ապա Հռովմի ղեմ:

Այս բմբոստութիւնը յառաջ բերաւ Հռովմի մէջ խիստ հակա-հրեական բեկաբոխ մը, որ պատահաւ դարձաւ Հրեաներու կործանումին(***) և Հռովմի բարեկամ հասանքին առաջնորդն էր Ագրիպպա Բ., որ կը ջանար համոզել հրեաները, որ հրաժարին կուիէն:

Հրեաները փութը ժողովուրդը են, չեն կրնար Հռովմի պէտ աշխատակալ և հզօր պետութեան մը ղեմ ղենել, պայքարը պէտք չէ կայսեր կամ Հռովմի ղեմ վարել, անոնց իշխանութիւնը համբուրեալութեամբ պէտք է տանել, որովհետև մեղմէ շատ աւելի զօրաւոր և հպարտ ժողովուրդները Հռովմի հպատակ զարձան են:

Ո՛րք են ձեր բանակները, քա՛ն են ձեր զենքերը, կ'ըսէր Ագրիպպա, որ ձեզ կուտելու այս ինքնավարութիւնը կը ներշնչէ: Ձե՛ք մտածե՛ր թէ ինչ կը նշանակէ Հռովմական կայսրութիւն, չափաւել չաւա՛նք ձեր սեպհական ուժին: Միթէ

դուք գաղղիացիներէն աւելի՞ հարուստ էք, գերմաններէն աւելի՞ քաջ, յոյներէն աւելի՞ խելացի և բազմաթիւ էք քան աշխարհի բոլոր ժողովուրդները:

«Ուրկէ՞ կ'ուզէք ձեզ զանակից հարել, ամբողջ աշխարհը հռովմէական է»:

Այն հրեաներուն, որոնք Առաւելոյ վրայ կը ղենէին իրենց յայրը, Ագրիպպա կ'ըսէր.

«Առաւելոյ ալ Հռովմի կուտակից է, քանի որ առանց անոր կամքին անկարելի էր այգիլիսի հզօր կայսրութիւն մը հիմնել: Որով կը յորդորէր հրեաները հրաժարել կուտելէ, փրկելու համար տաճարը, մայրաքաղաքն ու Սրբութիւնները:

Ուրիշ ազդեցիկ կրօնապետ մ'ալ, Բարի Բէն Սաքքայի, կողմակից էր հայտնութեան և խաղաղութեան: Սակայն այս ամէնը ազդեցութիւն չունեցան, որովհետև կուիւր քաղաքէ քաղաք անցած ու տարածուած էր:

Տեղական պատկի յաղաղութիւններ կը խանդավառէին կուտողները, աշխարհութիւնները կը զրգռէին զանոնք. այսպէ՛ս երբ Գալիլէ քաղաքը Հռովմի զօրքէն պարտուեցաւ, Բաբելոնիմ կուտակցուեցան, որ մինչև այդ հայտնութեան կողմնակից էր, դարձաւ կուտողներու կողմը:

Անկից յետոյ կուիւր բռնկեցաւ նաև ներքին ճակտին վրայ, փոխադրուեցաւ խաղաղաւէրներու և պատերազմաւէրներու միջև, որ քանդեց, քայքայեց լքուեալ Հրեաներէն կեանքը:

Մինչ երեսուցէմ պաշարուած էր հռովմական զօրքէն, աստի՛ն, քաղաքին մէջ կուտակցութիւնները իրար կը բռնէին: Միջեկանները կը կոչուէին կուտի ծաղրայից կուտակիցներ, ասոնք կը կրէին փոքրիկ դաշույններ (sicae կոչուած), զոր կը զործածէին հասարակաց հաւաքոյթներու մէջ, իրենց հակառակները սրանք բնեղով, խառնահաւանքին մէջ խոյս տալու:

Ասոնք էին որ սպաննեցին խաղաղաւէրներու պիտերէն Անանուսը և Յոռուսը, որոնք կը ջանային կեցնել պատերազմաւէր հասանքը ու համոզել ժողովուրդը Հռովմի հետ հայտնութիւն կեցնելու:

Անանուսի մահով սկսաւ երեսուցէմի կործանումը(*). Այն օրը որ հրեաները իրենց Բաբելոնապետ քաղաքին մէջ մօրթեցին, որ իրենց փրկութեան հանապարհ ցոյց կուտար, այն օրէն սկսան քանդուիլ քաղաքին բերդերը. հրեաներու դատը կորուսուած էր:

(*) Հայֆաի մօտ նաւահանգիստ, բանդուած 1265 Ք. Վ.:

(**) Յովսէփոս, Հրեական պատմ. Բ. Հատ. Գլ. 14:

(***) Յովսէփոս, Ապիոնի ղեմ. Ա. 26:

(*) Յովսէփոս Գ. 5:

Այս միջոցին էր որ սպանուեցան երեւոյ կայ-
որը Լեւոյմի մէջ։ Մայրաքաղաքը երկու տարի
շարունակ թատր զարմա քաղաքական կռիւնե-
րու։ զարեցան կռիւները երուսաղէմի շուրջ և
հրեաները ժամանակ չհիւսցան պատրաստուելու։

Երկու տարուան այս շրջանը լեցուն է եղբայ-
րապան պայքարներով։ Թաղապետներու ան-
հումէն յետոյ այս անգամ պատերազմի կուսա-
կիցները իրարու դէմ ելան ու սկսան իրար փը-
ռացնել։ (Կիշլայա, Սիմոն Բար, Կորաս և Եւդո-
միասա), մինչև որ Վեպասիանոս կայսեր զա-
ւակը, Տիոտոս, մեծ բանակով մը եկաւ, պաշարեց
երուսաղէմը, մինչ քաղաքին մէջ հրեաներու
ներքին կռիւը կը շարունակուէր (70 Ք. Վ.)։

Հելլական պատմութեան անկէն անկեալ չըը-
շանն է այս։ Հրեաները այն ատեն միայն ուշքի
եկան, երբ երուսաղէմի պարիսպները երեք տե-
ղքէք սկսան փուլ գալ ու ժողովուրդի գոռում
գոյնում և լաց ու կոծի աղաղակները լեցուցին
երուսաղէմի փողոցները, այն ատեն միայն կըը-
ւաղուեալ մէջ ընդհանուր պաշտպանութեան հա-
կատ կազմուեցաւ։

Հռոմէականցիները, սարսափած հրեաներու
գոռում գոյնում, պահ մը քաղաքէն դուրս քաշ-
ուեցան, նորէն սկսեալ համար յարձակումը։
Խոհեմներ, այս զաղաթէն սիրտ առած, խըն-
ղքեցին պատերազմանէնքներէն, որ հաշտութեան
զիմում կատարուի հռոմէականցիներին մօտ։

Արտը վրայ Բարիոնիմբերը, զայրացած՝ կրակի
տուին պաշարի մթերանոցը, սովի մատներով
քաղաքը։

Բոտ Թալմուտի միայն հրեայ երեք հարուստ-
ներու ամբարած պաշարը ի վիճակի էր քաղաքի
ընակչութիւնը 21 տարի պարենաւարելու։

Բարիոնիմբերու այս յուսահատական քայլը
հոգեբանականով կարելի է մեկնել ոչ թէ տա-
ւաբանական դատողութիւնով։ Անոնք նկատած
էին որ իրենց զատը կորսուած է և անկումը մո-
տայուտ, ուստի փութացուցին յուսահատական
անկումը, ամենուն ունչացումը, փնացումը, ու-
րովհետեւ Ս. Քաղաքի անկումէն յետոյ այլևս ոչ
մէկ հրեայ իրաւունք չունէր ապրելու։ Հրեական
ընտելեան փնացնելու այս նկարագիրը յատկա-
նշական է, երբ ան իր գոյութիւնը ժողովուրդած
ստեղծ է, իր հետ կը քայլայայտէ, կը տանի ինչ որ
կանգուն է։

Թաբի Բէն Սաքայի խորհուրդին վրայ հրեա-
ները հաշտութիւն առաջարկեցին հռոմէականցի-
ներու։

Ճշտ ու աղել յանձնել և անձնատուր Ըլ-
լալ՝ եղաւ պատասխանը։

Ասիկա կը յիշեցնէր Կարթագինէի պայա-
րադեբերուն տրուած պատասխանը. «Յանձնեցէք
ձեր զէնքերը և քաղաքը լքելով ժողովն երկու
մղոն հեռու բնակեցէ՛ք»։ Որ ուրիշ բան չէր նը-
շանակէր, այլ՝ անձնապաշտութիւն։

Հրեաները մեթոքեցին։ Պաղեստինը զբաւոյ
բանակներուն յաղթած էին, այդ պզտիկ յաղ-
թանակներով կուրացած, և իր յուսային դեռ դի-
մաղըն Հռոմմի։ Ասիկա փոքր ժողովուրդներու
թիրութիւնն է, գիտակցութիւն չունենալ սեպա-
կան ուժերու։

Մայրաքաղաքները տէնը էին քաղաքին,
առանց արտօնութեան ոչ ոք իրաւունք ունէր
քաղաքէն դուրս ելլելու։ Թաբի Եսիան Բէն Սա-
քայի ստեղաւ որ անկարելի է փրկել քաղաքը,
տեսաւ թէ ինչպէս խախտուած է համայնքի կարգ
կանոնը, մտածեց զաղտնի հեռանալ Երուսաղէմէն
և հրէական նոր կեանքի կեդրոն մը հաստատել։

Թաբիին գիմարց հնարքի մը, ան տուտ մեռել
ձեւաւ և արտօնութիւն առին աշակերտները
անոր մարմինը քաղաքէն դուրս տանելու։ Երբ
քաղաքէն դուրս եկաւ, զիսեց Հռոմէականցիներուն
և խնդրեց որ Եսիան քաղաքը իրեն շնորհեն,
այնտեղ զպրոց մը հիմնելու համար։ Հռոմէայե-
ցիները կատարեցին անոր խնդիր անգար։

Յելոթները կըրօնական հապաքողութիւնը և
պետութիւնը մէկ գծի վրայ կը դնէին։ Որքան
ատեն որ տահաւը և Սորոսթիաները գոյութիւն
ունէին, այնքան ատեն գոյութիւն ունէր հրեու-
թիւնը, տահաւրին կործանումը կը նշանակէր հը-
րեութեան վախճումը։ Ի գլխի ամէն բանի կ'ու-
զէին կռիւը վերսկսել, քաղաքական ուղիայու-
նութիւնը ոչինչ կ'արժէր ասոնց համար։

Ֆիտոսիով հանգեմ որ պիտի փնանան, սկսան
կռիւը։ Անոնց համար անիմաստ էր հրէական
կեանքը՝ առանց տահաւրի, անարժէք էր հրէու-
թիւնը առանց պետութեան։

Խոհեմները կ'ը տեսնէին հրէութեան գոյու-
թեան սպառնացող վտանգը, պատրաստ էին ան-
կախութեան, պետութեան գաղափարը զոնկ գո-
յութեան գաղափարին համար, փրկելու համար
հրէութեան Ֆիգիպական գոյութիւնը։ Անոնց հա-
մար Երուսաղէմը և տահաւը այլևս պէտական
արժէքներ չէին ներկայացներ, զոր պէտք էր
պահել կամ անոնց հետ ընային՝ Ըլլալ։

Երուսաղէմ ինկաւ (70 Ք. Վ.)։

Եսիանի մէջ իմարին, երբ լսեց Երուսաղէմի
կործանումին լուրը, պատռեց իր հագուստները,
լացաւ իր աշակերտներուն հետ։ Այնտեղ ստեղ-
ծեց նոր համայնքի կեանք, որ հեղհեղեղ աղ-
գային գոյն ստացաւ։ Այնտեղ հաւաքուեցան Կրօ-
նական Գերագոյն Խորհուրդը, ձեռք առաւ կրօ-
նական զործերու իշխանութիւնը, համայնքը և
աղգութիւն տեսլածելու շանքը ըրաւ, հինէն նոր
արժէքներ տեսլած և շանաց համայնքը նոր կա-
պերով միացնէ։

Երուսաղէմի հետ փնացան Յելոթները և Բա-
րիոնիմբերը, անոնց համար Երուսաղէմէն դուրս
հրէութիւնը գոյութիւն և նշանակութիւն չունէր։

Թաբի Բէն Սաքայի՝ համայնքը կապեց նը-
քին սերով նոր հրէական գաղափարին, Երուսա-
ղէմի վերածնունդին և Պաղեստինի վերաշինու-
թեան գաղափարին, որ մինչև այսօր հրեաներու
աւանդութիւնը զարմած է։ Ան դէմ եղաւ քա-
ղաքականութեան և կրօնքի միացումին, գէմ Ե-
զաւ կեղծ մեծականութեան և քրիստոնէութեան
շարժումին։

Երուսաղէմի կործանումէն (70 Ք. Վ.) վաթ-
սուն և հինգ տարիներ յետոյ վերջին անգամ Ըլ-

լալով կը հանդիպինք հրեայ անկախութեան զինւած փորձի մը: Բար Գոխպա էր առաջնորդը այս ըմբոստանութեան: Հռովմայիցիներու՝ իշխատութեան զէմ զբաժ արգիւքը զայնացուցած էր հըրէութիւնը, Բար Գոխպա, զգոհներու զուտն անցած, գրաւեց Երուսաղէմը, ապա չկարենալով զիմաղքել հռովմական ուժերուն՝ քաղուեցաւ Փեթար ամրոցը, ուր իր հետեւողներուն հետ սպաննուեցաւ Աղբրիանոս կայսեր Սեփրիոս զօրապետէն (135 Ք. Վ.): Իրմով լիբըլ գտաւ հրէական անկախութեան ամէն շարժում: Հրեաները ցըրուեցան աշխարհի վրայ:

Երուսաղէմ ընկալուածիւնը արգիւտեցաւ հրեաներու համար. կոչուեցաւ Ալէլա կապիտոլինա (Aelia Capitolina):

Քրիստոնէութեան տարածմամբ ան զարձալքիստնէութեան Սուրբ Քաղաքը, Հրեաները ժել. զարէն սկսեալ նորէն հաստատուեցան Երուսաղէմի մէջ և Պաղեստինի այսօրուան հրէական հիմը գրին:

ՆՄՈՅՆԵՐ ԱՐԴԻ ՇՐԵՍՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵՆԷՆ

ԱՒԱՋ ԵՒ ԱՍՏՂԵՐ

Ս. ՖՐՈՒԿ

Լուսինը կը ծալի, աստղերը կը փայլին, Գիւտերը կը սառնի յետեւ եւ հովիտին վրայէն, Առջեւ բացուած է ճին գիւրք, Կը կարգամ ու կը կարգամ զայն հարիւրերոց անգամ:

Կը կարգամ թանկագին սուրբ խոսքը, եւ կը յիշեմ ծայն մը. «Կ'երկնում, ի՞մ ծոցովսւրդ, Դու պիտի ըլլաս երկինքի աստղերուն պէս, Պիտի ըլլաս ինչպէս աւազը ծովու ավիտն»:

Աւարի՜ աշխարհի, Բու խոստումը Բառ մը իսկ անկասար չի մնաց, Պիտի կասարուի Բու սուրբ կամից, Ամէն ինչ իր ժամանակին եւ իր սեղը:

Եւ մէկը կասարուած է արդէն, Այդ մէկը, կ'զգամ ես ամէն բալլաիդիկի, Որ մենք ուրի թշուոն եմք դարձեր, կամ աւազ ծովու, Ջու մաղդ իր օտին օտի կ'առնէ:

Աստուծ իմ, ճիւղ ու ճիւղ աւազ ու բար, Ճուած, այսեղ: այնեղ մեռուած, Ատօրի եւ ծաղի ստաւկայ, բայց աստղեր... Ատօրերը որ կը լուսավար ինք... աստղերը, «Լուսնացիք» ո՞վ Տէր:

ԱՍՏՈՒԱԽ ԿԸ ՀԱՐՑՆԷ

Ի. Լ. ԲԵՐԷՋ

Աստուած կ'ըսէ, Ամբողջ աշխարհը կը լեցնեմ, Ինչու ինձ համար ջանար կը լեցնեմ, Ուտիտի եւ խնկիտի պէտք ունի՞մ, Ինչու ինձ զոն կը մատուցանես:

Եւ աղօթք, ինձեք կը խնդրես Որ Բու յստիւտիւններուց զատուեմք ըլլամ: Եւ եթէ կ'աղօթես, ինչու կը պոռաս, Ջիս խուլի սե՛ղ կը զննես:

Բազուկները կը տարածես, Գիտեմ թէ որքան երկայն են անոնք, Գլուխը գետին կը խոնարհեցնես, Մտածո՛ւմ է որ կը պահես ինձեք:

Վ.ԵՐՋԻՆ ԵՐԳԸ

Ս. Լ. ՇԱԼՊԵՐՆ

Երբ Աստուծոյ հաւատալէ դարբեցամ, Անոնց մէջէն անկայացաւ Սէր խնկոյն, Ջուր ինկամ, խեղդուեցաւ կ'առնիքն, Ու ամառոյն մէջ ինքզինքնիկ կ'սկսեցինք:

Երկինք եւ ցուր բաժնուեցան իրարմէ, Անառ ինձ մէջ զարբեցաւ երգը թռչնոց, Ժանգոսեցաւ մանգաղներն ու գետնիցին, Ու առօր բանաւ մընաց արհիւ մէջ:

Ու երկիրը դարձաւ անբեր, անապատ, Ամէն ճամբայ խափանուեցաւ ու վերցաւ, Մարգարէն իսկ, ճսած բարի մը վրան, Քարէ տարմն կ'երեցաւ . . . :

ԼԱՅՈՒ ՊԱՏԸ ԵՆԻԷՄ ԱԼԷԿՍԻՍ

«Ենդրե՛մ, պատմէ՛, շիտէ՛ շիտակ. ուրեմն զուք իսկապէս, իսկ և իսկ ձե՛ր ալքերով տեսա՞ք Լացի Պատը, ճի՛շդ է ու ճշմարի՞տ. ուշադրութեամբ դիտեցի՞ք. պատմեցի՞ք ինձ, խնդրե՛մ, ամէն մանրամասնութեամբ, «Լուսնացիք» ճի՛շդ ու ճի՛շդ, տեղն ու տեղը, ի՛նչպէս, ի՛նչ, «Լուսնացիք»:

Այսպէս խօսեցաւ մեր վարժապետը հրեայի մը, որ նոր էր դարձեր Ս. Երկրէն, Երուսաղէմէն. «Ենդրե՛մ, խնդրե՛մ, նկարագրեցի՞ք ճի՛շդ ու ճի՛շդ, տեղն ու տեղը, ի՛նչպէս, ի՛նչ, «Լուսնացիք»:

Երուսաղէմի հրեան ճշգրտօրէն կը նկարագրէր ինչպէս, ի՛նչը, «Լուսնացիք» ճի՛շդ ու ճի՛շդ, տեղն ու տեղը, ի՛նչպէս, ի՛նչ, «Լուսնացիք»:

Երուսաղէմի ուխտաւորին շրթունքներէն կ'ախաւած՝ այնքան հարցնելէք ունէր ան՝ որ ի՛նչ ճշմարեց թէ ինչպէս զատարանէն առաքը մէկ մէկ կ'որոտէր էջին:

Երբ նորէն զատարան մտանք, երկուքը դու խորունկ խօսքի բռնուած էին:

«Լացի Պատը, Լացի Պատը» կ'ըսէր մեր վարժապետը, մեր ամբողջ սրբութիւնն, մեր ամբողջ թաղաւորութիւնն, մեր ամբողջ փառքն այս է ճանցիք, Լացի Պատը, Լացի Պատը . . . :

Թրգմ. Գերմանէնէն

Փարիզ

Վ. ՄԵԼԻՔԵԱՆՑ